ZARZĄDZANIE PUBLICZNE 4(24)/2013, s. 393–402
doi:10.4467/20843968ZP.13.032.1737
www.ejournals.eu/Zarzadzanie-Publiczne/

Joanna Kołodziejczyk
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

PRZEKAZYWANIE INFORMACJI JAKO ELEMENT WSPÓŁPRACY MIĘDZY SZKOŁĄ A RODZICAMI WE WSPIERANIU ROZWOJU UCZNIÓW

Abstract

Providing information as an element of cooperation between school and parents in supporting students development

The article tackles the problem of cooperation between school and parents in providing information connected to development and raising children. Carried out analysis demonstrated that straight majority of parents declares to be informed about successes and difficulties of students at school. Parents consider these information as helpful in supporting students development.

Key words: communication between parents and school – cooperation between school and parents

Streszczenie

W artykule podjęto problem współpracy między szkołą a rodzicami w zakresie przekazywania informacji związanych z rozwojem i wychowaniem dzieci. Przeprowadzona analiza pokazała, że zdecydowana większość rodziców deklaruje, że jest informowana o tym, jakie sukcesy i trudności mają ich dzieci w szkole. Pozyskiwane informacje rodzice postrzegają jako pomocne we wspieraniu dzieci w rozwoju.

Słowa kluczowe: komunikacja między rodzicami a szkołą, współpraca szkoły z rodzicami

Wstęp

Jednym z wyzwań stojących przed szkołą jest współpraca z rodzicami uczniów w zakresie udzielania rodzicom wsparcia związanego z rozwojem i wychowaniem dzieci. Współpraca ta oznacza zaplanowane współoddziaływanie dwóch środowisk: szkolnego i rodzinnego na proces dydaktyczny i wychowawczy; wiąże się z udzielaniem profesjonalnej pomocy wszystkim rodzicom, a zwłaszcza

tym, którzy nie radzą sobie z wychowaniem dzieci, mają zbyt małą wiedzę specjalistyczną w tym zakresie lub z innych powodów wymagają wsparcia państwa. Skuteczność oddziaływań jest związana z tym, w jakim stopniu szkoła i rodzice potrafią współpracować, by pomagać dziecku w pokonywaniu różnych problemów. Szkoła jest instytucją, której pracownicy mają możliwość obserwowania zachowania dziecka w sytuacjach dla obserwacji prowadzonej przez rodzica często niedostępnych: na przykład, jak funkcjonuje dziecko w grupie rówieśniczej, jakie tworzy relacje z rówieśnikami i dorosłymi, jak reaguje na różne trudne sytuacje i jak sobie z nimi radzi itd. Pedagodzy i psycholodzy pracujący w szkole lub współpracujący ze szkołą dysponują fachową wiedzą i są przygotowani, by udzielić wsparcia dziecku i jego rodzicom.

Współpraca między szkołą a rodziną we wspieraniu rozwoju uczniów

Współpraca między szkołą a rodzicami uczniów jest przedmiotem wielu współczesnych badań i studiów. Wśród nich można wymienić zainteresowanie badaczy tak różnymi obszarami, jak na przykład: postawy matek i ojców wobec edukacji, uczenia się i szkoły jako instytucji, zmieniające się modele rodziny i zmieniający się system wartości w rodzinach [Heike, 2001; Lippitz, Heike, 2001; Reay, 2005; Deslandes, 2012], wpływ rodziców na edukację szkolną dzieci i funkcjonowanie szkoły oraz stopień, rodzaj i determinanty zaangażowania rodziców [Epstein, 2001; Domina, 2005; Sui-chu Ho, 2009; Damean, 2011; Borgonovi, Mont, 2012; Kołodziejczyk i in., 2011], sposoby wspierania rodziców przez szkołę w edukacji dzieci i budowanie partnerstwa między rodziną a szkołą [Mendel, 1998, 2007; Brophy, 2002; Beveridge, 2005], bariery we wzajemnych kontaktach nauczycieli i rodziców [Brock, Edmunds, 2010; Mendel, 2007; Hornby, 2005; Błaszczyk, 2003].

Interesującą propozycję współpracy w zakresie angażowania rodziców przez szkołę w edukację dziecka przedstawiła Joyce Epstein [2001], która sformułowała sześć typów zaangażowania rodziców:

- rodzicielstwo (*parenting*): wzajemne poznanie się szkoły i rodziny; wspomaganie rodziców w tworzeniu środowiska rodzinnego, które wspierać będzie uczniów w rozwoju;
- komunikowanie się (*communicating*): stworzenie najbardziej efektywnych form komunikacji między szkołą a rodziną i między rodziną a szkołą, dotyczącej postępów ucznia i programu szkoły;
- wolontariat, angażowanie się (*volunteering*): udzielanie się rodziców, wspieranie rodziców w angażowanie się na rzecz szkoły, różne formy pomocy rodziców skierowanej do nauczycieli, administracji, uczniów, innych rodziców;
- uczenie się w domu (*learning at home*): przekazywanie informacji i pomysłów rodzinom dotyczących tego, jak pomóc uczniom w odrabianiu pracy

domowej i szerzej we wszystkich innych aktywnościach o charakterze edukacyjnym;
- podejmowanie decyzji (*decision making*): partycypacja decyzyjna rodziców; włączanie rodziców do podejmowania decyzji dotyczących szkoły i uczniów, rozwój rodziców jako liderów, rozwój przedstawicielstwa rodziców w organach szkoły;
- współpraca ze społecznością (*collaborating with community*): wzmacnianie wspólnot lokalnych dzięki zaangażowaniu rodziców; praca szkoły i rodziców na rzecz społeczności lokalnej, aktywizowanie rodziców w działania dotyczące monitorowania problemów w społeczności lokalnej i aktywne reagowanie na te problemy.

Część z tych obszarów bezpośrednio wiąże się ze wspomaganiem rodziców we wspieraniu w rozwoju ich dzieci i komunikacją (rodzicielstwo, komunikowanie się, uczenie się w domu). Konkluzja wielu badań jest taka, że zaangażowanie rodziców w edukację dzieci to istotna determinanta osiągnięć edukacyjnych uczniów. Pozostałe typy angażowania rodziców dotyczą raczej wpływu rodziców na życie szkoły i wzmacniania wspólnot lokalnych – jak jednak pokazują badania, partycypacja rodziców w życiu szkoły także może wpływać pozytywnie na osiągnięcia uczniów [Borgonovi, Mont, 2012].

Według Bogusława Śliwerskiego [2001], krytycznie oceniającego stan współpracy szkoły i rodziców w Polsce, rzeczywisty wpływ rodziców na osiągnięcia uczniów mógłby zaistnieć pod warunkiem powrotu do takich form współdziałania szkoły i domu jak:
- hospitacje lekcji przez rodziców,
- odwiedziny domów rodzinnych uczniów przez nauczycieli,
- współpraca rodziców w procesie dydaktycznym,
- wspieranie przez nauczycieli zaangażowania rodziców w ważnych dla szkoły wydarzeniach,
- zaangażowanie się rodziców w rozwiązywanie w domu problemów, jakie nauczyciel ma z dzieckiem w trakcie lekcji [Śliwerski, 2001: 174].

Przekazywanie informacji jako element wspierania rodziców przez szkołę w wychowaniu dzieci – analiza danych z ewaluacji zewnętrznych

Podstawą partnerskich relacji między szkołą a domem rodzinnym ucznia, jak pokazują przywołane badania, jest między innymi dobrze zaplanowany i prawidłowo przebiegający proces komunikacji, który wpisuje się zarówno w propozycje Epstein [2001], jak i, na gruncie polskim, w postulaty Śliwerskiego [2001]. Istotną rolę odgrywa tu informowanie rodziców o rozwoju ucznia i przekazywanie takich informacji, które ten rozwój będą wspierały. W dalszej części proponuję analizę tego problemu zawężoną do dwóch pytań badawczych: czy rodzice

są informowani o trudnościach i sukcesach dzieci oraz czego dotyczą przekazywane przez szkołę informacje służące wspieraniu rozwoju ucznia.

Zanim przejdę do analizy interesującego mnie zagadnienia, chciałam zaznaczyć, że jednym z wymagań stawianych polskim szkołom jest właśnie tworzenie partnerskich relacji między szkołą a rodzicami [*Rozporządzenie*, 2009]. Wymaganie, o którym mowa – „Rodzice są partnerami szkoły" – obejmuje dwie grupy zagadnień. Jedna jest związana z partycypacją rodziców w życiu szkoły, druga ze wspieraniem przez szkołę rodziców w wychowaniu dzieci. W charakterystykach wymagania na poziomie podstawowym czytamy: „Szkoła lub placówka pozyskuje i wykorzystuje opinie rodziców na temat swojej pracy. Szkoła lub placówka wspiera rodziców w wychowaniu dzieci". Na poziomie wysokim charakterystyka wymagania brzmi: „Rodzice współdecydują w sprawach szkoły lub placówki i uczestniczą w podejmowanych działaniach"[1].

W przeprowadzonym badaniu wykorzystałam dane zastane pochodzące z ewaluacji zewnętrznych, których przedmiotem są wymagania państwa wobec szkół sformułowane w załączniku do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego [*Rozporządzenie*, 2009]. Między innymi ewaluacji podlega wymaganie „Rodzice są partnerami szkoły". Ewaluacja zewnętrzna jest prowadzona przez wizytatorów do spraw ewaluacji, którzy w badaniu posługują się uniwersalnymi narzędziami badawczymi stworzonymi dla danego typu placówki oświatowej. Analiza, którą przeprowadziłam, objęła materiał badawczy pozyskany przez wizytatorów do spraw ewaluacji w okresie od 1 września 2011 do 30 czerwca 2012, pochodzący z ewaluacji zewnętrznych prowadzonych w 539 szkołach: szkołach podstawowych (227 szkół), gimnazjach (167), liceach ogólnokształcących (72), technikach (47) i szkołach zawodowych (26). Narzędzia badawcze i materiał badawczy, z którego skorzystałam w analizie, znajduje się na stronie internetowej www.platforma.npseo.pl/stats.php (dostęp: 20.08.2012). Analizie zostały poddane odpowiedzi respondentów na pytania z zakresu kryterium operacyjnego: „Rodzice są informowani o rozwoju ich dzieci". Były to cztery pytania jednokrotnego wyboru skierowane do rodziców i nauczycieli w ankietach oraz jedno pytanie zadane rodzicom w wywiadzie grupowym. Dodatkowo wykorzystałam w analizie dyspozycje do obserwacji placówki.

Analiza wyników badania

Pytania, które zadano respondentom (nauczycielom i rodzicom) w ankiecie, dotyczyły tego, czy informacje o ich dzieciach są przekazywane i czy docierają do rodziców.

[1] Obecnie treść wymagania została zmodyfikowana w związku ze zmianą rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego).

Rodziców zapytano o to, czy są w wystarczającym stopniu informowani o trudnościach i sukcesach dzieci. Z odpowiedzi rodziców wynika, że zdecydowana większość wszystkich badanych rodziców (88,2%) jest informowana o trudnościach (zob. tabela 1) oraz o sukcesach dzieci (87,6%) (zob. tabela 2). Przy czym warto jednak podkreślić, że dominantą w obu badaniach jest odpowiedź „raczej tak" (odpowiednio – 49,6% i 50% odpowiedzi). Porównując wypowiedzi rodziców na ten temat z różnych typów placówek, widać, że najsłabiej czują się poinformowani rodzice licealistów – 15% z nich nie otrzymuje wystarczających informacji na temat trudności, i 14% – na temat sukcesów swojego dziecka. Najmniejszy odsetek rodziców nieotrzymujących wystarczających informacji to rodzice uczniów zasadniczych szkół zawodowych (około 9% w odpowiedziach na oba pytania). Pomiar wskazuje na istotne różnice statystyczne między wszystkimi badanymi szkołami (χ^2 (12)=185,999; p<0,001 – dotyczy pytania o informacje o trudnościach dzieci, i χ^2 (12)=109,726; p<0,001 – dotyczy pytania o informacje o sukcesach dzieci).

Tabela 1

Rozkład odpowiedzi rodziców uczniów różnych typów szkół na pytanie: „Czy jest Pan(i) wystarczająco poinformowany(a) przez szkołę na temat trudności, jakie ma w szkole Pana(i) dziecko?"; ankieta dla rodziców; *N*=27569

Typ szkoły	Odpowiedź				Ogółem
	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Raczej tak	Zdecydowanie tak	
Szkoła podstawowa	206	663	4300	3351	8520
	2,4%	7,8%	50,5%	39,3%	100,0%
Gimnazjum	293	865	4691	3580	9429
	3,1%	9,2%	49,8%	38,0%	100,0%
Liceum ogólnokształcące	238	686	3074	2149	6147
	3,9%	11,2%	50,0%	35,0%	100,0%
Technikum	60	161	1195	1101	2517
	2,4%	6,4%	47,5%	43,7%	100,0%
Zasadnicza szkoła zawodowa	30	51	411	464	956
	3,1%	5,3%	43,0%	48,5%	100,0%
Ogółem	827	2426	13671	10645	27569
	3,0%	8,8%	49,6%	38,6%	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie www.platforma.npseo.pl/stats.php (dostęp: 20.08.2012).

Tabela 2

Rozkład odpowiedzi rodziców uczniów różnych typów szkół na pytanie: „Czy jest Pan(i) wystarczająco poinformowany(a) przez szkołę na temat na temat sukcesów swojego dziecka/ swoich dzieci?"; ankieta dla rodziców; *N*=27727

Typ szkoły	Odpowiedź				Ogółem
	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Raczej tak	Zdecydowanie tak	
Szkoła podstawowa	258	725	4271	3328	8582
	3,0%	8,4%	49,8%	38,8%	100,0%
Gimnazjum	336	928	4806	3402	9472
	3,5%	9,8%	50,7%	35,9%	100,0%
Liceum ogólnokształcące	251	616	3122	2196	6185
	4,1%	10,0%	50,5%	35,5%	100,0%
Technikum	58	185	1222	1062	2527
	2,3%	7,3%	48,4%	42,0%	100,0%
Zasadnicza szkoła zawodowa	33	58	431	439	961
	3,4%	6,0%	44,8%	45,7%	100,0%
Ogółem	936	2512	13852	10427	27727
	3,4%	9,1%	50,0%	37,6%	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie www.platforma.npseo.pl/stats.php (dostęp: 20.08.2012).

Niemal wszyscy nauczyciele, bez względu na typ szkoły, twierdzą, że informują rodziców o sukcesach i trudnościach dzieci (99% badanych; zob. tabela 3 i 4). Obserwowana różnica między wypowiedziami wszystkich badanych nauczycieli i rodziców wynosi więc około 11 punktów procentowych. Podobne wyniki zanotowano w ewaluacjach zewnętrznych, które przeprowadzono w dniach 1 września 2010–30 czerwca 2011 [Kołodziejczyk, 2013], co może świadczyć o tym, że statystycznie ponad dwunastu rodziców na stu nie otrzymuje wystarczających informacji o swoim dziecku, mimo przekonania niemal wszystkich nauczycieli, że takie informacje są rodzicom przekazywane.

Tabela 3

Rozkład odpowiedzi nauczycieli na pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem rodzice są w wystarczającym stopniu informowani przez Pana(Panią) o trudnościach, jakie mają ich dzieci?"; ankieta dla nauczycieli; *N*=12508

	Częstość	Procent	Procent ważnych
Zdecydowanie nie	33	0,3	0,3
Raczej nie	59	0,5	0,5
Raczej tak	2819	22,5	22,5
Zdecydowanie tak	9597	76,7	76,7
Ogółem	12508	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie www.platforma.npseo.pl/stats.php (dostęp: 20.08.2012).

Tabela 4

Rozkład odpowiedzi nauczycieli na pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem rodzice są w wystarczającym stopniu informowani przez Pana(Panią) o sukcesach ich dzieci?"; ankieta dla nauczycieli; *N*=12498

	Częstość	Procent	Procent ważnych
Zdecydowanie nie	50	0,4	0,4
Raczej nie	66	0,5	0,5
Raczej tak	3162	25,3	25,3
Zdecydowanie tak	9220	73,8	73,8
Ogółem	12498	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie www.platforma.npseo.pl/stats.php (dostęp: 20.08.2012).

Na pytanie o to, czy informacje, które otrzymują rodzice od nauczycieli lub innych pracowników szkoły na temat ich dzieci, są pomocne w wychowaniu, we wszystkich wywiadach grupowych przeprowadzonych we wszystkich analizowanych ewaluacjach zewnętrznych rodzice odpowiedzieli pozytywnie. Z ich wypowiedzi na temat tego, czego dotyczą te informacje i oferowana pomoc, utworzono następujące główne kategorie (w nawiasach podano przykłady odpowiedzi rodziców):

Szkoła pomaga skierować do specjalisty („Kierują do logopedy, sugerują wizyty w poradni psychologiczno-pedagogicznej", „W przypadku nadpobudliwego dziecka była propozycja szkoły, aby iść z nim do PPP i zostało zdiagnozowane ADHD", „Rozpoznają deficyty, na przykład wady wzroku, wymowy, kierują do psychologa, pedagoga, logopedy, wskazują, kto może im pomóc w razie problemów wychowawczych", „Uczniowie kierowani są do poradni specjalistycznych").

Rodzice otrzymują wskazówki, jak pracować, rozmawiać z dzieckiem („Dowiedziałam się, jakich błędów wychowawczych nie popełniać, że w rozmowie z dzieckiem nie należy zaczynać od negatywnej słów czy opinii, tylko od pozytywów, aby otworzyć je na prośby. Pomagają nam w ten sposób zrozumieć potrzeby naszych dzieci", „Na organizowanych warsztatach dotyczących wsparcia dziecka z trudnościami w nauce czy w zachowaniu otrzymaliśmy dodatkowe informacje o możliwościach i zasadach postępowania wobec dziecka, jak rozwijać jego umiejętności, po uzyskaniu rad i pomocy od nauczycieli – moje dziecko zaczęło czytać").

Rodzice otrzymują informacje, jak funkcjonuje dziecko w szkole, w grupie rówieśniczej („Informacje są pomocne, mówią o zachowaniu dziecka w szkole, bo nie zawsze zachowuje się tak samo jak w domu, w grupie rówieśniczej są inne jego zachowania", „Otrzymuję informację o zachowaniu się dziecka w innym środowisku niż dom", „Wiemy, jak nasze dzieci zachowują się w szkole, w grupie rówieśniczej", „Informacje dotyczące relacji między rówieśnikami, nauczycielami, pracownikami", „Dowiadujemy się, jak dziecko sobie radzi w grupie").

Przekazywane są informacje o zagrożeniach i problemach rozwojowych („Uświadomienie nas na temat niebezpieczeństwa w sieci, na temat środków psy-

chotropowych", „Były zorganizowane warsztaty dla rodziców o szkodliwości gier i uzależnieniu od nich", „Spotkania z psychologiem na temat problemów dojrzewania gimnazjalistów są dla nas bardzo pouczające i przydatne", „Dowiadujemy się o nowych zagrożeniach ze strony świata, na przykład o dopalaczach oraz prawach dziecka", „Tak, prelekcja to była, taka prezentacja multimedialna, jak na przykład rozpoznawać, że dziecko jest pod wpływem narkotyków").

Rodzice otrzymują informacje na temat trudności wychowawczych, niewłaściwego zachowania dziecka („Jestem informowany telefonicznie o złych zachowaniach mojego dziecka", „Dzieci nie wszystko powiedzą nam rodzicom, możemy szybciej zareagować, jak coś się dzieje złego", „Bardzo pomocne w wychowywaniu dzieci są rozmowy prowadzone z pedagogiem i psychologiem szkolnym, które są niezastąpione w trudnych sytuacjach wychowawczych").

Rodzice otrzymują informacje na temat mocnych i słabych stron dziecka („Poznaję mocne i słabe strony mojego dziecka", „Poznaję jego mocne i słabe strony", „Możemy korzystać z indywidualnych spotkań z nauczycielami, gdzie dostajemy informację o słabych stronach dziecka i jak temu zaradzić", „Dowiaduję się o jego słabych stronach, nad którymi musi popracować, również o mocnych stronach, za które dziecko należy pochwalić", „Szkoła dostarcza miłych emocji rodzicom w związku z chwaleniem i nagradzaniem dzieci").

Z prowadzonych przez wizytatorów obserwacji wynika, że w odniesieniu do szkół podstawowych informacje skierowane do rodziców na temat wychowania (np. o problemach wychowawczych, o tym, jak rozmawiać z dzieckiem) są umieszczane w widocznym miejscu w 88% badanych szkół. W wypadku gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych odsetek ten jest wyraźnie niższy i wynosi 74,2%. W 72% ewaluowanych szkół ponadgimnazjalnych i gimnazjów w widocznym miejscu umieszczane są informacje o godzinach dyżurów nauczycieli dla rodziców; w szkołach podstawowych odsetek ten wyniósł 69%.

Podsumowanie

Analiza dotyczyła wyników ewaluacji zewnętrznej prowadzonej w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (liceach, technikach, zasadniczych szkołach zawodowych) w okresie od 1 września 2011 do 30 czerwca 2012 roku. Przedmiotem analizy było zagadnienie dotyczące informowania rodziców przez szkołę o rozwoju ich dzieci.

Zdecydowana większość rodziców deklaruje, że otrzymuje informacje o sukcesach i trudnościach dzieci w szkole. Szkoły podstawowe w większym stopniu niż pozostałe badane prowadzą skuteczną komunikację z rodzicami, a największy odsetek niepoinformowanych o tych sprawach rodziców jest w liceach ogólnokształcących. W dalszych badaniach istotne byłoby przyjrzenie się, co jest tego powodem. Taki wynik badania może pośrednio wskazywać na relatywnie rzadsze kontakty szkół z rodzicami w wypadku liceów, co być może wiąże się z przyznawaniem większej autonomii dorastającym dzieciom i mniejszym angażowaniem rodziców i nauczycieli we wzajemne relacje.

Z wywiadów z rodzicami wynika, że informacje uzyskiwane w szkole są przez nich postrzegane jako przydatne w wychowaniu dzieci. W wypowiedziach rodziców widoczne są dwa typy przekazywanych informacji przez szkołę:

- pogłębiające ogólną wiedzę rodziców na temat rozwoju młodego człowieka i okoliczności zewnętrznych wpływających na ten rozwój, przy czym, jak wynika z wypowiedzi rodziców, są to głównie informacje związane z różnymi zagrożeniami zewnętrznymi dla rozwoju dziecka,
- dotyczące dziecka, jego rozwoju, mocnych stron i trudności, funkcjonowania w szkole, zwłaszcza w grupie rówieśniczej, informacje o charakterze interwencyjnym związanym z określonym rodzajem deficytu zdiagnozowanym u dziecka.

W dalszych badaniach istotna byłaby pogłębiona analiza działań szkoły i rodziców w zakresie wyodrębnionych w analizie jakościowej głównych kategorii wypowiedzi respondentów.

Narzędzia badawcze zastosowane w ewaluacji zewnętrznej pozwoliły na zdobycie jedynie ogólnej wiedzy na temat postrzegania przez rodziców informacji pozyskiwanych w szkole na temat rozwoju ich dzieci oraz rodzaju tych informacji.

Dalszych badań, poza już zasygnalizowanymi, wymagają także następujące zagadnienia:

- czy nauczyciele są przygotowani do prowadzenia profesjonalnego komunikowania się w kontekście wspierania rodziców w wychowaniu i edukacji dzieci i jakie ewentualnie mają problemy bądź deficyty wiedzy w tym obszarze, jakie trudności napotykają rodzice w komunikacji ze szkołą,
- czy komunikacja z rodzicami jest procesem zaplanowanym, realizowanym systematycznie i obejmującym wszystkich rodziców,
- jakie formy komunikowania się z rodzicami są realizowane w polskich szkołach i czy odpowiada to potrzebom rodziców i ich dzieci,
- w jakim zakresie i w jaki sposób nauczyciele przekazują rodzicom informacje, które mogą być pomocne w realizowaniu edukacji pozaszkolnej, mającej współcześnie coraz większe znaczenie.

Bibliografia

Beveridge S. (2005), *Children, Families and Schools: Developing Partnerships for Inclusive Education*, NY: Routledge Falmer, New York.

Borgonovi F., Mont G. (2012), *Parental Involvement in Selected PISA Countries and Economies*, OECD Education Working Paper no. 73, OECD.

Błaszczyk K. (2003), *Partycypacja nauczycieli i rodziców we współczesnej szkole*, „Nowa Szkoła", nr 8.

Brock S., Edmunds A.L. (2010), *Parental Involvement: Barriers and Opportunities*, „EAF Journal", no. 21(1), s. 48–59.

Brophy J. (2002), *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Damean D. (2011), *Determinants of Parent Involvement in Romanian Schools*, „The New Educational Review", no. 23(1), s. 35–51.

Deslandes R. (2012), *Father's Involvement in Canada* [w:] Hsiu-Zu Ho, D. Michael (ed.), *Promising Practices for Father Involvement in Children's Education*, Family-School--Community Partnerships Series, Charlotte, North Carolina: Information Age Publishing Inc., s. 17–33.

Domina T. (2005), *Leveling the Home Advantage: Assessing the Effectiveness of Parental Involvement in Elementary School*, „Sociology of Education", no. 78(3), s. 233–249.

Epstein J. (2001), *School, Family, and Community Partnerships*, Preparing Educators and Improving Schools, Westview Press.

Heike F. (2001*), Rodzina postmodernistyczna jako partner szkoły. Ukierunkowanie na dzieci w różnorodności światów wychowawczych* [w:] B. Śliwerski (red.), *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

Hornby G. (2005), *Pomoc i doradzanie rodzicom* [w:] G. Hornby, E. Hall, C. Hall (red.), *Nauczyciel wychowawca*, GWP, Gdańsk.

Kołodziejczyk J. (2013*), Pozyskiwanie i wykorzystywanie opinii rodziców przez szkołę oraz ich wspieranie w wychowaniu dzieci – w świetle wyników ewaluacji zewnętrznej* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, http://www.npseo.pl/data/documents/4/320/320.pdf.

Kołodziejczyk J., Walczak B., Kasprzak T. (2012), *Rodzice – partnerzy szkoły? Perspektywa ewaluacyjna*, „Polityka Społeczna", numer tematyczny 1, s. 33–36.

Lippitz W., Heike F. (2001), *Realia wychowawcze – wymagania wobec rodziny i postawa oczekiwania wobec szkoły* [w:] B. Śliwerski (red.), *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

Mendel M. (1998), *Rodzice i szkoła. Jak uczestniczyć w edukacji dzieci*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Mendel M. (2007), *Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk.

Reay D. (2005), *Mothers' Involvement in Their Children's Schooling: Social Reproduction in Action* [w:] G. Crozier, D. Reay (ed.), *Activating Participation: Parents and Teachers Working towards Partnership*, Trentham Books Ltd., UK, s. 23–38.

Rozporządzenie (2009), *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego*, Dz.U. 2009, nr 168, poz. 1324.

Sui-chu Ho E. (2009), *Educational Leadership for Parental Involvement in an Asian Context: Insights from Bordieau's Theory of Practice*, „The School Community Journal", vol. 19, no. 2.

Śliwerski B. (2001), *Program wychowawczy szkoły*, WSiP, Warszawa.